

Szovjet történettudományi folyóiratok, 1980

Szakirodalmi szemlénkhöz a tavaly megjelent Voproszú Isztorii, (továbbiakban VI), az Isztorija SzSzsZR, (ISz), a Novaja i Novejsaja Isztorija, (NNI), valamint a Veszt-nik Moszkovszkogo Universzitetu (VMU) összes számát és az Isztoricseszkie Zapiszki (IZ) No. 105-t használtuk fel.

A szovjet történetírásnak nem új vonása, de növekvő igénye, hogy olyan kérdéseket tegyen fel, amelyekre a népszámlálási adatok, statisztikai kimutatások feldolgozása adja meg a választ. Feltehetően ez a korábbi években elindított kampánynak az eredménye, amikor a társadalomtudományi kutatók figyelmét a tudomány szervezői a matematikai, számítógépes módszerek alkalmazására irányították. Ju. Poljakov és I. Kiszeljov (VI: 6.) arra vállalkozott, hogy az 1926-os oroszországi összeírás retrospektív felhasználásával következtessenek az oroszországi lakosság 1917-es létszámára, nemzetiességi összetételére. Grisajeva (VMU 5.) az 1926-os és az 1939-es népszámlálás anyagából olyan adatokat gyűjtött ki, amelyekből képet alkot a szovjet munkásosztály összetételéről, specifikus és szükségszerű változásairól. Kozsurin és Pogonyin (ISz: 6.) rövid közleménye a szovjet társadalom urbanizáltságának magas szintjére hívja fel figyelmünket: az 1939–1979-es periódusban a Szovjetunióban a népesség 1/3-a lett város lakó. Ide kívánczik egy, nem ebből a cikkből származó adat, amely szerint az 1830-as években a lakosságnak kb. 7%-a élt az akkori Oroszország városaiban. — Az említettek kivül más tanulmányok is foglalkoztak az orosz proletariátus, illetve a szovjet munkásosztály összetételével kvalifikáltság, nemzetiségi megoszlás, földrajzi elhelyezkedés, stb. szempontból (VMU: 5, 3; VI: 11; ISz: 5.).

A parasztság struktúrájának vizsgálata körében elkészült az OSzSzK területén lévő kolhozok tagjairól összeállított statisztikák feldolgozása (ISz: 5.). Érdekes anyagot publikál Szeliversztova (VMU: 2.), amikor a mezőgazdasági szövetkezetek hatását elemzi a 20-as évek szegényparaszti gazdaságaiban. A szovjet szakirodalomban eddig elhanyagolt aspektusból közelít a kérdéskörhöz Csmüga (VMU: 1.), aki a parasztság tudati változásairól foglalkozik. Úgy látja, hogy a szocialista mezőgazdaság, a teljes kollektivizálás pszichológiai előfeltétele, a parasztkok tudatának kellő átalakulása időben megtörtént. — A második világháború utáni demográfiai folyamat elemzése, a szovjet történelmet illetően számos kérdésre ad választ (VMU: 5.).

A gazdaságtörténetben a szerzők az orosz, illetve a szovjet korszak problematikáját vizsgálják, s jobbára 19. és 20. századi kérdéseket dolgoznak fel. Ez alól kivétel Kobrin (IZ: 105.), aki friss kutatásai alapján tájékozik az orosz nemesi adománybirtok-rendszer 15–16. századi bonyolult világában. Igényes hangvétele és korszaka miatt említendő Hvosztova módszertani eszmefuttatása (VI: 4.), amely a középkori orosz társadalom- és gazdaságtörténet elméleti megközelítésének aspektusairól szól. A szerző a matematika nyelvének felhasználhatóságát ecseteli. — Találunk cikket az 50. jubileumát ünneplő szovjet tervgazdálkodásról (ISz: 1.), a közép-ázsiai ún. „modernizálásról” (ISz: 2.), és egy érdekes tanulmányt arról, hogy a századfordulón milyen szerepe volt az ország gazdasági életében az orosz kereskedelmi tengeri flottának, amely az infrastruktúra termelő ágazata (IZ: 105.). Gindin tanulmányában (IZ: 105.) az orosz kor-

mány beruházásait elemzi az 1890–1910-es válságos korszakban. Az I. világháború előtt monopolizált orosz cement-gyártásról (ISz: 1.); egyes nyugat-európai részvénytársaságok oroszországi működéséről (VMU: 4.); a bankok államosításáról 1917–18-ban (ISz: 1.); valamint az állami vállalatok számára a nepkorszakban bevezetett magánberleti rendszerről (VI: 3.) is olvashatunk.

A. Szaharov tanulmánya (ISz: 1.) az orosz diplomácia kezdeteihez vezet vissza, bemutatóan a 9–10. század folyamán az oroszok keleti hadjáratai közben kialakult diplomáciai tevékenységet, – 1380-ban az orosz történelem jelentős eseménye volt a kulikovi csata. A 600. évforduló alkalmából számos írás köszöntötte az ütközet emlékét. Külön figyelmet érdemel közülük kettő: Boriszov (VMU: 5.) feldolgozta a kulikovi csata tükröződését a folklórban, az egyházi és a világi irodalomban, valamint a 14–15. századi orosz közgondolkodásban. Kulikó kapcsán Rabinovics (VI: 7.) a 13–14. századi orosz haditechnikát elemzi, a csapatok összetételét, szervezeti formáit vizsgálja.

Az ősi orosz városok keletkezéstörténete (VI: 12.); a moszkvai városi apparátus 14–15. századi kialakítása (IZ: 105.) az Aranyhorda visszavonulása után az orosz államszervezés feladatai (VI: 10.); Jermak 1582-es szibériai expedíciója (VI: 3.) az orosz középkor megannyi fejleménye, eseménye, amelyről a legújabb szovjet szakirodalom informál.

Az 1615–18-as kozákmozgalomról publikál A. Sztanyiszlavszkij (VI: 1.), leírva azt a küzdelmet, amelynek során jogokhoz, társadalmi rangokhoz jutottak a kozákok. A 17. századi orosz feudális arisztokrácia rétegződéséről, az asztalnoki tisztségről készített dolgozatot Ajrapetjan (VMU: 6.).

Az egyházi szövegek paródiája a 17. századi orosz irodalomban (VMU: 2.) című munka, szándékát tekintve csupán az irodalmi stílus demokratizálódására akar rámutatni, ezen túlmenően azonban a társadalmi gondolkodásra, életérzésre is utal. Ez a korszak és részben ez a problematika foglalkoztatta a Vorobjov–Degtjarev szerzőpárost (ISz: 5.), amikor megvizsgálták az Oroszország észak-nyugati részén volt több-tízezer paraszti porta belső rendjét, lakóinak elfoglaltságát, kötelmeit, stb. Kaszjanyenko cikke (VI: 1.) az életmód kutatásról szóló irodalomban tallóz. Ismerteti a szocialista életmódról az utóbbi évtizedben megjelent szovjet tanulmányokat.

Bizonyos értelemben az életmód kérdését érinti Lepszkaja (VMU: 3.), de karcolatában a művelődéstörténeti esemény, a Seremetyev család színházi iskolájának a leírása az érdekes; ahogyan a 18. századi felvilágosult arisztokraták a maguk szórakoztatására parasztjaikból művészeket faragtak. A színház világához is tartozik a Szavva Morozovról készült portré (ISz: 6.), amelyből megismerjük a Moszkvai Művészszínház mecénását és az első orosz forradalom alatt folytatott társadalmi-politikai tevékenységét.

A Voproszű Isztorii 4. számában első közlésben olvashatjuk azt a jegyzőkönyvet, amely Pugacsov gárdakapitányának elfogatása utáni vallatásán készült. Jubileumuk alkalmából készült történelmi portré a nagy hadvezérről Szuvorovról (VI: 5.) valamint korabeli krónikák feljegyzései alapján a „minden földek választottja”-ról Minyinről is (VI: 9.). Van egy dolgozat a cári rendszer 17. századi gyarmatosításáról Szibériában (ISz: 2.); egy másik az 1861–1917 között a Szibériába irányuló paraszti migrációval foglalkozik (ISz: 5.).

Historiográfiai munkák alapján értesülünk a középkori orosz forráskutatás élenküléséről (ISz: 1.); a 19. századi orosz–görög kapcsolatok dokumentum kiadványairól (VI: 12.); arról, hogy hogyan dolgozta fel a szovjet szakirodalom az 1875–1878-as

orosz–török háború történetét (VI: 5.). Hadzsi Murat Ibragimbejli bemutatja az 1870-es évek balkáni felszabadító küzdelmeinek mai török, angol és amerikai interpretációit (VI: 11.). Mogilnyickij a polgári történettudomány válságát analizálja (VI: 9.); Nyezinszkij pedig azokat a szovjet munkákat válogatta ki, amelyek a szocialista országok egységéről írnak (NNI: 3.).

Nem sok olyan cikket publikáltak 1980-ban, amely valamelyik szovjet köztársaság távoli, vagy akár közelmúltját tanulmányozta. Ebbe a kategóriába tartoznak a következő munkák: a legősibb szláv város, Kijev alapítása (VI: 5.); Nyugat-Ukrajna és Oroszország kapcsolatai a 18.–20. században (VI: 4.); a 19. századi örmény–orosz felszabadító mozgalmak (VI: 3.); az 1500 éve élt örmény filozófus Győzhetetlen (Anaht) Dávid (VI: 5., ISz: 6.); a Lazarev család 18. századi genealógiája és egyedülálló bányavállalkozásuk története (IZ: 105.); valamint egy másik kaukázusi nép, a csecseno-ingu-sok földjének újraértelmezett 16.–18. századi történelme (ISz: 5.).

Ehhez a gondolatkörhöz tartozik Sersztobitov elméleti jellegű tanulmánya (ISz: 2.), amely a lenini nemzetiségű politika mai értelmezését fejtegeti: törekedni kell a nemzet felvirágoztatására, de az egymáshoz való közelítés tendenciája ezzel párhuzamos legyen. Voltaképpen ezt taglalja Bromlej is (NNI: 2.), aki korunk egyik jellegzetességeként azt a jelenséget említi, hogy az erőteljes nemzeti törekvésekkel egyidejűleg zajlik a nemzeti határok, elhatároltságok feloldása.

Az ismertetett folyóiratok hasábjain a társadalomtudományok elvi, politikai tételeivel, gyakorlatának fejtegetésével is találkozunk. Így például Hromov tanulmányában (VI: 7.), amelynek tárgya a szovjet történettudomány eszmei nevelő funkcióinak elemzése; vagy abban, amelyben Komkov leírja (ISz: 3.), hogy a Szovjetunióban 1938–1941-ben milyen volt a hazafiságra nevelés. Az Isztorija SzSzsZr szerkesztősége kerekasztal konferenciát rendezett a következő témáról: „A szovjet nép, mint az új történelmi közösség kialakulása és fejlődése”. A vitaindító referátumot Kulicsenko tartotta. A szerkesztőség további 11 előadás, illetve hozzászólás anyagát adja közre (ISz: 6.). Ha a konferencia résztvevői közül csupán M. Kim, Ju. Bromlej, A. Holmogorov, vagy Sersztobitov nevét említjük, érzékelhető, hogy a szerkesztőség milyen fontosságot tulajdonított ennek a munkának.

A már jelzett historiográfiai publikációk mellett fontos lehet a szakmának a külföldi irodalomról informáló összeállítás, mint amilyen például Rükalov cikke (VI: 11.), amely figyelemmel kíséri, hogy a különböző felfogású francia történetírói irányzatok hogyan foglalkoztak 1924 óta a szovjet–francia kapcsolatok történetével. A szovjet szakirodalomban ritkaságnak számít az olyan válogatás, mint amelyet M. Abdullin készített, (VI: 12.) hogy burzsoá hamisításokat cáfoljon a volgamenti és az urali szovjet autonóm köztársaságok megalakulásának történelmével kapcsolatosan. Hangvételében is rokon és ugyancsak nyugati munkákat mutat be Jakusevszkij, aki szerint a létező szocializmus erősödő tekintélyének hatására a burzsoá történetírók ma már realisabban írják meg a Nagy Honvédő háború történetét.

A II. világháború teljes problematikája és ezen belül a Nagy Honvédő háború szinte minden dimenziója permanensen szerepel az egész szovjet történetírásban. E. Zsukov 1979-ben tartott előadása tavaly jelent meg (NNI: 1.), amelyben, az azóta elhunyt akadémikus a második világháború keletkezéstörténetét analizálta. A háború alatti véradó mozgalom pontos kimutatásait publikálta Kirszanov és Razumov (VMU: 5.), akiknek méltán volt fontos, hogy az életbenmaradás élményét megörökítő, megrendítő le-

vélszleteket is közöljenek. Egy korábbi gyakorlat folytatásaként a múlt esztendőben is hozzájuthattunk egy olyan sorozathoz, amelyben a II. világháborúban hősi halált halt szovjet tisztek, katonák rövid életrajzát, haláluk körülményét adják közre (ISz: 3., 5.). Egy-egy tanulmányt olvashatunk az ukrán kommunisták illegális küzdelmeiről a megszállás idején (ISz: 3.); valamint a háború alatt Türkméniában végzett politikai munkáról (ISz: 3.). Szamszonov azt bizonyítja (VI: 5.), hogy a Szovjetunió győzelmének záloga — felszabadító küldetésének teljesítése volt a II. világháborúban. Boriszov terjedelmes cikkben (VI: 6.) ismerteti azt az öt kötetet, amelyben Moszkvában folyamatosan jelentették meg a szövetséges nagyhatalmak konferenciáinak szovjet diplomáciai dokumentumait. — Még mindig a szovjet diplomáciáról: Szizonyenko (VI: 5.) az antihitlerista szolidaritás jelét látja abban a folyamatban, amelynek az volt az eredménye, hogy a háborús éveken 12 latin-amerikai országgal normalizálódtak a viszonyok. Noskova számba veszi a német okkupáció megsemmisítő módszereit (VI: 5.).

Úgy szólván előzmények nélkül dolgozta fel Sztrizskov (ISz: 3.) a Népbiztosok Tanácsának a Nagy Honvédő háború kezdeti szakaszában folytatott tevékenységét.

A szovjet értelmiség kialakulásáról, helyéről, társadalmi szerepéről három munka is született: Klimanova (VI: 7.) Lunacsarszkij gondolatait elemzi; Fedjukin a szovjet értelmiség kutatásának aspektusairól ír (VI: 9.); míg Durdiev a közép-ázsiai és kazah értelmiség létszámának és összetételének 1959 és 1975 közötti változásait vizsgálja: (ISz: 1.).

Klocskov dolgozatának is (ISz: 3.), bár más természetű, szintén felvilágosító tevékenység a tárgya: a Vörös Hadsereg szerepe az 1920–30-as években folyó analfabétizmus elleni harcban.

Az oroszországi polgárháború történelmének lenini koncepcióját elemzi V. Polikarpov (ISz: 2.); hadtörténeti érdekessége van V. Pavlenko cikkének (VI: 10.), amely a Vrangel elleni harcokban a kahovkai erőd szerepét részletezi. Olvashatunk a polgárháborús közellátásról (VI: 2.); az Októberi forradalom után a belső rend fenntartására vállalkozó Vörös Gárdáról (VI: 10.); továbbá a forradalmi törvényesség kialakulásáról, amely csak a burzsoá vádaskodások szerint azonos a terrorral, — írja V. Portnov (ISz: 2.). Ovcarenko írt (ISz: 2.) az első szovjet tisztiiskolák megalakulásáról 1918–20-ban; Gorelik pedig vázlatot készített a nagyszerű szovjet hadvezér, Tuhacsevszkij életéről, de halálának körülményeit nem sikerült tisztáznia (IZ: 105.).

A 20. század eleji oroszországi forradalmi helyzetről Korelin és Tyutyukin közölt nagylélegzetű tanulmányt (VI: 10.). Jurij Sesztak az Októberi forradalom után összeomló Bund, azaz az Általános Zsidó Munkásszövetség, lengyelországi, litvániai és oroszországi végnapjairól publikált (VI: 8.).

Az 1905–7-es forradalom, mint mindig, a múlt évben is számos dolgozatban szerepelt. Közülük emeljük ki Sacillo-ét (ISz: 1.), mert ő most egy alig érintett kérdést kutatott: hozzáfogott az első forradalom előtti orosz liberalizmus összetételének vizsgálatához.

Az orosz tudománytörténet érdeklődésének homlokterében a 225 esztendő Moszkvai Egyetem állott. Krasznojbejev a 18. század végi szellemi életről általában (VI: 12.), és az Egyetem működésének kezdeti szakaszáról is készített (ISz: 3.) egy-egy tanulmányt; Bogoljubov a 18. századi természettudományos világgépről (VI: 4.); Kuskukin pedig a Moszkvai Egyetem jubileuma alkalmából a mai tudományos potenciálról készített beszámolót (ISz: 3.).

Szerzői kollektíva szintetizáló igényű munkája volt „A civilizációk találkozási zónája – az ősi Rusz” (VI: 7.). Közléséhez a XV. Nemzetközi Történészkongresszus adott aktualitást. Itt említjük a másik kongresszusi referátum szövegét, amelyet a szovjet tudósok egy egységes európai történelemkönyv várható vitájára készítettek (VI: 6.). Végül: a Voproszű Isztorii 1980: 12. számában már a kongresszus munkáját összegező értékelést olvashatjuk Tyihvinszkij és Tyiskov tollából.

Bollmann Györgyi